

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ МОВЛЕННЯ ЯК ПРОБЛЕМА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Питання стильової кваліфікації мовленнєвих творів має як теоретичний, так і чіткий методико-прикладний характер. Адже відомо, що побудувати комунікативно довершений текст можна за умови, коли людина практично володіє необхідними виражально-мовними засобами, правильно добирає і використовує стилістичні ресурси мови. Оволодівши принципами побудови комунікативно доцільного тексту можна, в свою чергу, на конкретних прикладах, вивчення текстів — єдиний шлях опанування функціонально-стилістичним багатством мови. Цей процес може проходити некеровано, спонтанно, коли мовець мимохіть засвоює ті чи інші мовно-стилістичні закономірності. Більш ефективним і продуктивнішим є шлях свідомого, цілеспрямованого оволодіння принципами створення стилістично досконалого мовлення.

Курс стилістики української мови передбачає практичне оволодіння студентами-філологами стилістичною системою, вироблення у них умінь і навичок визначати стильові ознаки мовлення різного функціонального призначення, а також володіння прийомами використання мовних засобів відповідно до цільових настанов комунікації. Реалізація цих завдань можлива за умови чіткого засвоєння стилістичних норм, свідомої орієнтації комуніканта у найосновніших ситуативних і психолінгвістичних параметрах: комунікативна доцільність, функціональна доречність, мовленнєва якість тощо. Це передовсім може бути вироблене на основі аналізу стилістично довершених текстів. Спочатку студенти засвоюють ті основні вимоги, які ставляться до текстів того чи іншого функціонально-стильового спрямування, потім аналізують засоби реалізації цих вимог у конкретному мовленнєвому творі.

Під сучасну пору стилістичною наукою вироблено ряд основних принципів, що дозволяють схарактеризувати функціонально-стильову належність мовлення, описано основні стилістичні норми й вимоги, яким повинні відповідати окремі функціональні різ-

новиди. Однак ряд принципів положень стилістичної теорії залишаються дискусійними, з іншого боку, в підручниках та посібниках із стилістики проблеми функціонально-стильової діагностики — як і стилістичного аналізу — ще не знайшли систематизованого висвітлення. Сподіваємося, наша методика допоможе студентам та учням краще орієнтуватися в аналізі різноманітних стилістичних явищ, що повинно сприяти активнішому володінню багатствами мови.

Отже, насамперед зазначимо, що попри деякі розходження в осмисленні тих чи інших теоретичних питань виділення та опис комунікативної функціонально-стильової системи відбувається в основному у відповідності до таких позицій:

— мовні особливості певного стилю розглядаються у зв'язку з екстралінгвістичними умовами його існування;

— функціональний стиль має відповідну цільову заданість, яка зумовлює відбір різних мовних засобів, що співвідносяться з певною комунікативною діяльністю людини;

— цільова доцільність висловлювання спричиняє появу різноманітних стереотипних мовних явищ;

— поняття «текст», «жанр», «функціональний стиль» є співвідносними;

— у межах функціонально-стильового утворення існує жанрова диференціація;

— порівняння різних функціональних стилів дозволяє глибше збагнути їхню мовну специфіку.¹

Осмислення, усвідомлення фундаментальності цих позицій сучасної функціональної стилістики є необхідною передумовою засвоєння студентами принципів стильової диференціації мовлення.

Розгляд засадничих положень стилістичної теорії слід розпочати з твердження про залежність, зумовленість стильового розшарування від реальної структури соціально важливих комунікативних сфер. Визнання такої залежності передбачає чітке окреслення, як самих комунікативних сфер, так і системи позамовних факторів формування функціональних стилів.

При визначенні номенклатури основних сфер використання мови принципів розбіжностей у дослідників практично не виникає: найчастіше називаються сфери суспільно-політичної діяльності, науки, навчання, побуту, діловодства. У класифікації, запропонованій В. О. Авроріним, відведено місце і сфері масової інформації.²

¹ Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка. — М., 1989. — С. 6.

² Див.: Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. — М., 1975.

Наявність певної комунікативної сфери є необхідною, але не достатньою умовою існування відповідного функціонального стилю. Кожний функціональний різновид мови формується під впливом сукупної дії всіх екстралінгвістичних чинників, що, в свою чергу, зумовлює мовностилістичні особливості текстів різної функціональної спрямованості. Тому одним із важливих завдань дослідника є встановити характер взаємозв'язку, взаємозумовленості між мовною структурою та стилетворчими факторами позамовного плану. Саме такий підхід може забезпечити належну об'єктивність при аналізі конкретних мовностилістичних явищ.

Визнання того, що характеристика кожного функціонального стилю має складатися з двох аспектів — мовного та екстралінгвістичних дає можливість репрезентувати сукупність екстралінгвістичних факторів мовлення соціального, ситуативного та психологічного плану як систему елементів стилетворчого характеру.

У сучасній стилістиці простежується в основному два підходи до проблеми екстралінгвістичної детермінованості стильової диференціації. Один з них, започаткований чехословацькими вченими, ґрунтується на розмежуванні усього комплексу позамовних чинників на об'єктивні, що є власне стилетворчими, та суб'єктивні, що є виявленням індивідуальних рис мовця. До об'єктивних чинників звичайно відносять форму вияву мови (усну чи писемну), вид мовлення (монологічний чи діалогічний), спосіб комунікації (масовий чи особистий), жанр мовлення, спосіб викладу та деякі інші.³ Саме вони, за цією теорією, різним чином впливають на мовну структуру текстів і визначають їхню стильову специфіку.

Дещо відмінне розуміння впливу позамовних факторів на лінгвістичні ознаки певних функціональних стилів знаходимо у дослідників, що спираються на теорію стильових рис. Згідно цієї теорії, стильові риси як сукупність якісних ознак функціонального стилю водночас детермінують відбір певних мовних засобів. Таким чином настанова на певну якість мовлення (разом із змістом висловлювання, ситуацією спілкування та характеристикою відправника й адресата) розглядається як суттєвий екстралінгвістичний фактор. Більше того, саме така настанова здатна створювати властиво стильові явища, специфічні лінгвістичні ознаки того чи іншого функціонального стилю.⁴

З самого початку студенти мають засвоїти, що природа функціонально-стильових різновидів мовлення зумовлюється насамперед об'єктивною комунікативною реальністю, саме тут існують визначальні чинники формування функціональних стилів. Водно-

³ Див.: Кожина М. Н. *Стилистика русского языка*. — М., 1977. — С. 50—52.

⁴ Див.: Троянская Е. С. *Лингвостилистическое исследование немецкой научной литературы*. — М., 1982. — С. 9.

час принципи класифікації цих стилів не меншою мірою залежать від точки зору, обраної тим чи іншим дослідником. «Те, що різні мовні засоби по-різному використовуються в різних сферах мовного спілкування, в різних сферах мовленнєвої діяльності людини, — це безперечний факт, він підтверджений численними спостереженнями над функціонуванням самої мови у суспільстві. Внаслідок цього виділення і визначення функціональних різновидів мови зумовлене об'єктивною дійсністю існування мови і не може залежати від сваволі дослідника. Але в самій мовній дійсності не дано **безпосередньо** критеріїв того, що ми можемо визначати як «функціональний стиль».⁵

Для розмежування функціональних різновидів мови належить враховувати як екстралінгвістичні чинники їх виділення, так і власне лінгвістичні підстави, ті мовні риси, що відмежовують один функціональний стиль від іншого. Проблема засадничих мовних характеристик та їх взаємодії з позамовними факторами залишається багато в чому невіршеною. Сьогодні немає усталеної концепції визначення провідних та другорядних стилетворчих рис, що, безперечно, ускладнює завдання мовностилістичного аналізу. Різними дослідниками називаються різні лінгвістичні характеристики, які дають підстави відмежовувати одну функціональну підсистему мови від іншої, і все ж, діагностичні риси кожного стилю можуть бути представлені списком. До цього списку ми включимо найосновніші мовні та позамовні параметри. Укладені за єдиним принципом, ці списки мають вигляд чіткої логіко-понятійної схеми, що є цінним з погляду дидактики.

ОФІЦІНО-ДІЛОВИЙ СТИЛЬ

1. Сфера використання: виробничі підприємства (адміністративно-господарська діяльність), державні установи (адміністративно-правова діяльність), політичні і громадські організації (юридична діяльність).

2. Функціональна спрямованість: регулювання суспільно-правових відносин, регламентація виробничо-технологічних процесів, інформування про політико-юридичну діяльність.

3. Мовна функція: настановчо-інформативна, волюнтативна.

4. Стильові риси: імперативність, офіційність (нейтральність), точність, логічність, стерестипність.

5. Форми існування; жанри: законодавчий підстиль — закони, укази, статuti, постанови, кодекси; дипломатичний підстиль — договори, комюніке, декларації; адміністративно-канцелярський

⁵ Шмелев Д. Н. Русский язык в его функциональных разновидностях. — М., 1977. — С. 28.

підстиль — накази, заяви, інструкції, протоколи, доручення, довідки, звіти.

6. Мовні ознаки.

Лексичні: спеціальна термінологія і фразеологія, канцеляризми.

Морфологічні: висока частотність уживання віддієслівних іменників, інфінітиву, безособових і наказових форм дієслова, форм дієслова теперішнього часу повинності.

Синтаксичні: неповні, безособові, інфінітивні речення. Ускладнені структури з однорідністю. Трафаретні звороти та конструкції.

Композиційно-мовленнєві: регламентований комплекс складників (реквізитів) і стабільний порядок їх розміщення — уніфіковані форми документів.

НАУКОВИЙ СТИЛЬ

1. Сфера використання: наукова діяльність в академічних, науково-дослідних інститутах, лабораторіях, вузах, наукових видавництвах.

2. Функціональна спрямованість: активізація логічного мислення адресата.

3. Мовна функція: інтелектуально-комунікативна.

4. Стельові риси: об'єктивність, логічність, доказовість, узагальненість, дохідливість, точність, традиційність викладу.

5. Форми існування, жанри: наукові монографії, статті, дисертації, навчальні посібники, науково-популярна література; наукові доповіді, виступи, повідомлення, лекції.

6. Мовні ознаки.

Лексичні: загальнонаукова та спеціальна термінологія, абстрактна лексика; пряме однозначне використання багатозначних слів.

Морфологічні: використання дієслів із значенням теперішнього часу постійного, переважання іменникових форм, авторське «ми».

Синтаксичні: структурна повнота, стереотипність, складнопідрядність.

Композиційно-мовленнєві: опис (статичний чи динамічний), роздум (доведення + умовивід); цитування, схеми, таблиці; графіки; аспектація (розділи, підрозділи, параграфи і т. д.).

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ

1. Сфера використання: політико-ідеологічна діяльність суспільно-політичних і громадських організацій, установ, об'єднань.

2. Функціональна спрямованість: ідеологічний (інтелектуальний та емоційний) вплив, модифікація свідомості адресата.

3. Мовна функція: волюнтативна, оцінна.

4. Стильові риси: експресивність, оцінність, доступність.

5. Форми існування, жанри: ораторський підстиль — виступи на мітингах, з'їздах, зборах; власне публіцистичний підстиль — політико-агітаційні статті, памфлети.

6. Мовні ознаки.

Лексичні: концентрація суспільно-політичної лексики; частотність оцінних, експресивно забарвлених слів і зворотів.

Морфологічні: дієслова наказового способу, форми і ос. од. дієслів і займенників.

Синтаксичні: стилістичні фігури (паралелізм, анафора, антитеза, інверсія, градація і т. д.), питальні, спонукальні речення, звертання, еліптичні конструкції.

Композиційно-мовленнєві: тип мовлення — роздум; усталеність структурно-сміслових блоків (вступ, основна частина, заключна частина).

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СТИЛЬ

1. Сфера використання: масово-інформаційна діяльність інформаційних агентств, редакцій, творчих об'єднань.

2. Функціональна спрямованість: інформування масової аудиторії про актуальні, суспільно важливі події сьогоденного життя.

3. Мовна функція: інформативна.

4. Стильові риси: актуальність, правдивість, оперативність, фактологічність, аналітичність, доступність.

5. Форми існування, жанри: власне інформаційний підстиль — хронікальна інформація, звіт, замітка, кореспонденція; коментарний підстиль — аналітична інформація, репортаж, коментар, інтерв'ю, огляд.

6. Мовні ознаки.

Лексичні: суспільно-політична термінологія, професіоналізми, іншомовна лексика, інтернаціоналізми; переносне вживання слів; газетизми; неологізми; газетні кліше.

Морфологічні: використання різних морфологічних форм на створення часового плану теперішнього часу, експресивна функція дієслів із значенням теперішнього репортажу, використання прямого імперативу.

Синтаксичні: конструкції розмовного синтаксису, парцеляція, номінативні структури, чітка побудова складних речень.

Композиційно-мовленнєві: організація інформаційного тексту за усталеними стандартними схемами, концентрична подача інформації.

РОЗМОВНО-ПОБУТОВИЙ СТИЛЬ

1. Сфера використання: міжособові стосунки в побуті, неофіційне спілкування в професійній сфері.
2. Функціональна спрямованість: відкрита комунікативність, повідомлення і вплив в умовах безпосереднього спілкування.
3. Мовна функція: комунікативна.
4. Стильові риси: фамільярність, еліптичність, дискретність (структурна та логічна), афективність (виразна емоційність).
5. Форми існування: фамільярно-розмовний тип — побутовий діалог, літературно-розмовний тип — тематична бесіда; приватне листування.
6. Мовні ознаки.

Лексичні: емоційно-експерсивна лексика та фразеологія меліоративного або пейоративного характеру. Синоніміка (контекстуальна та ситуативна).

Морфологічні: висока частотність займенників, часток, вигуків; транспозиція граматичних форм (часу, способу, особи).

Синтаксичні: ситуативно та контекстуально неповні речення, нечленовані речення, односкладні інфінітивні та номінативні речення. Компресія та надлишковість.

Композиційно-мовленнєві: структурно-композиційні стереотипи діалогічних єдностей, писемних текстів (листів, записок).

Перелік основних характеристик функціональних стилів української мови було визначено на основі аналізу типових текстів певного функціонального призначення. І якщо ми знаємо, що кожний продукт мовлення має свої соціально-комунікативні, психолінгвістичні, ситуативні і власне мовні риси, котрі визначають його належність до певного функціонального стилю, то запропоновані схеми можуть служити орієнтиром при мовностилістичному аналізі текстів, і в першу чергу, при встановленні їхніх стильових параметрів. Вміння визначати характерологічні риси текстів різних функціональних стилів, засвоєння вимог стилістичної норми, безперечно, сприятиме вдосконаленню індивідуального мовлення учнів та студентів.